

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 3 (98)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 3 (98)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 811.161.2'373.43
DOI 10.35433/philology.3 (98).2022.183-191

ЗМІНА ЗМІСТОВОГО ОБСЯГУ СЛІВ ЯК СПОСІБ НЕОСЕМАНТИЗАЦІЇ

А. А. Таран*

У статті на матеріалі неосемантизмів у сучасній українській мові розглянуто процес розширення значення слів, що полягає у вживанні слова щодо більшого кола об'єктів. У процесі розширення зазвичай до структури денотата вводяться узагальнені семі, що зумовлює зменшення семного складу деривата порівняно з твірним значенням. Процес розширення значення ґрунтується на родо-видових поняттях. Для розширення значення характерними є кілька моделей, а саме: 1) узагальнення архісеми значення прототипу; 2) узагальнення архісеми твірного лексико-семантичного варіанта й паралельної втрати диференційних сем; 3) збереження архісеми твірного лексико-семантичного варіанта й водночас поява нових диференційних сем. У процесі дослідження похідних значень урахуємо часовий критерій – початок ХХІ ст., відсутність лексикографічної фіксації / фіксація в нових словниках (ХХІ ст.). Оскільки будь-яке значення слова реалізується в контексті, то спостереження над формуванням похідних значень здійснено із широким залученням контекстів, що завжди реалізують індивідуальні семантичні особливості кожного слова. Обґрунтовано, що функціонування синтагматично зумовлених вторинних номінацій у сучасній українській мові спричинено прагненням мовців до різноманіття й виразності висловлення думки. З'ясовано, що семантичні неологізми є потужним джерелом збагачення мови. З одного боку, це пов'язано з природою людського мислення – здатністю людини узагальнювати й систематизувати в слові відразу кілька явищ об'єктивного світу, з іншого боку – визначається внутрішньою тенденцією розвитку мови – прагненням до економії не лише лексичних, а й словотворчих ресурсів.

Ключові слова: динаміка мови, семантичні зміни, неосемантизм, значення, розширення значення, архісема, сема.

CHANGING THE CONTENT OF WORDS AS A WAY OF NEOSEMANTICISM

Taran A. A.

The article on the material of neosemanticisms in the modern Ukrainian language examines the process of expanding the meaning of words, which consists in using the word in relation to a larger range of objects. In the process of expansion, generalized semes are usually introduced into the structure of the denotation, which leads to a decrease in the semantic composition of the derivative

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького),
alla_taran@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8091-1477

compared to the original value. The process of expanding the meaning is based on genus-species concepts. Several models are characteristic for the expansion of the meaning, namely: 1) generalization of the archiseme of the meaning of the prototype; 2) generalization of the archiseme of the creative lexical-semantic variant and the parallel loss of differential semes; 3) preservation of the archiseme of the creative lexical-semantic variant and at the same time the appearance of new differential semes. When selecting derived values, we take into account the time criterion – the beginning of the 21st century, the absence of lexicographic fixation / fixation in new dictionaries (21st century). Since any meaning of a word is realized in the context, the observation of meaning derivation was carried out with the wide involvement of contexts, which always realize the individual semantic features of each word. It is substantiated that the functioning of syntagmatically determined secondary nominations in the modern Ukrainian language is caused by the speakers' desire for variety and expressiveness of thought. It was found that semantic neologisms are a powerful source of language enrichment. On the one hand, this is related to the nature of human thinking – the ability of a person to generalize and systematize several phenomena of the objective world at once in a word, on the other hand – it is determined by the internal tendency of language development – the desire to save not only lexical, but also word-forming resources.

Keywords: language dynamics, semantic changes, neosemanticism, meaning, meaning expansion, archiseme, seme.

Постановка наукової проблеми.

Дослідження нових значень у вже відомих словах – закономірна вимога мовної практики. Семантичні зміни можуть бути повними (значення, що є відправною точкою еволюції, зникає, і вислів набуває вторинної функції) і частковими (стабілізація похідного відтінку не послаблює життєздатності вихідного змісту, і з часом таке співіснування зумовлює багатозначність).

Важливий різновид семантичних змін – розширення обсягу позначуваного поняття. У мовознавстві усталеною є думка, що розвитком смислового аспекту будь-якої мови керують універсальні закономірності, зокрема розширення, звуження, асоціації, завдяки яким відбуваються перенесення значень із одних об'єктів на інші. Слово може розширити поняттєвий обсяг, але звузити сферу функціонування. Зазвичай це буде термінування. Процес детермінування, навпаки, передбачає розширення сфери функціонування й звуження поняттєвого обсягу. У таких випадках, на думку Г. Пауля, доцільно говорити про зміщення значення, оскільки розширення визначається логічними критеріями, а не лінгвістичними [11: 131].

Проте зазвичай у мовній практиці трапляється так, що слово розвиває нові й нові лексико-семантичні варіанти. Смилова структура слова в процесі його семантичного розвитку стає більш складною, сполучуваність – більш широкою, лексико-фразеологічні форми – більш багатими. Це й доводить, наскільки запитаний образ, що лежить в основі таких семантичних переходів, тобто потенціал базового поняття, відбитого у вихідному значенні слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування значення полісемантичного слова, механізми утворення одних значень від інших є складною проблемою. Різні підходи до виокремлення семантичних змін запропонували Г. Пауль, Мішель Бреаль, В. Вунд, А. Мейє, С. Ульман.

У вітчизняному мовознавстві природу лексичного значення, системні семантичні зв'язки, зміни в словниковому складі й лексичній семантиці висвітлюють монографії Л. А. Булаховського, В. М. Русанівського, Л. С. Паламарчука, М. М. Кочергана, Л. Т. Масенко, О. О. Тараненка, О. О. Муромцевої, Ж. П. Соколовської, Л. А. Лисиченко, М. М. Пещак, Л. В. Струганець, О. А. Стишова,

І. Є. Ренчки, дисертації Д. В. Мазурик, Г. Б. Мінчак, І. А. Самоїлової.

Вагомий внесок у розвиток теорії та практики української неології становлять монографії Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловської та Л. П. Кислюк "Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі" (Київ, 2008) і "Вплив суспільних змін на розвиток української мови" (автори – Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирєва, Ю. В. Романюк) (Київ, 2017). Є. А. Карпіловська в розділі монографії зосередила увагу на джерелах і засобах неосемантизації української лексики, а Н. Ф. Клименко – на вивченні причин і наслідків взаємодії процесів термінування й детермінування в українському загальному й професійному лексиконах. У працях І. Ю. Шашкіна, А. А. Москаленка, Г. П. Іжакевич, В. Т. Коломієць, К. В. Ленець проаналізовано лексико-семантичні явища в термінології української мови середини ХХ ст. Семантичне словотворення в біологічній терміносистемі кінця ХХ – початку ХХІ ст. дослідила Н. Ф. Клименко.

Мета дослідження – простежити семантичні зміни в словах, формування нових похідних значень через зіставлення семних структур твірних і похідних значень.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ще наприкінці ХІХ ст. Г. Пауль зауважував, що зміни початкового значення слова – це "відхилення оказіонального значення від узувального, у якому міститься "зародок" справжньої зміни слова". Г. Пауль протиставляв мовну діяльність кожного індивіда, у якій виникають відхилення, від узувального вживання цього слова в мові. На його думку, семантичні зміни відбуваються не через мовні й позамовні процеси, а відповідно до загальноприйнятої логічної схеми. Мовознавець урахував семантичні зміни в обсязі й змісті співвідносних зі словами понять і

виокремив такі різновиди змін змісту слова в межах уже відомої його форми: 1) звуження обсягу та збагачення змісту (спеціалізація значення); 2) об'єднання змісту, пов'язане з розширенням змісту уявлення; 3) перенесення назви на основі просторових, часових або каузальних зв'язків; 4) деякі різновиди змін значень, що не відповідають жодному з трьох класів [11: 132]. Ці семантичні процеси становлять різні типи вторинної номінації, коли мовці для окреслення нового змісту використовують уже наявну формальну структуру й ту ознаку номінації, яку вона містить.

Крім того, розширення / звуження лексичного значення можливе в логічному й лінгвістичному аспектах. Відмінність полягає в тому, що в першому випадку процеси пов'язані з одним лексико-семантичним варіантом (ЛСВ). Він може позначати логічно більш широкі чи вузькі категорії (родове або видове поняття), сполучуваність слів при цьому не підлягає помітному розширенню / звуженню. Проте коли відбувається збільшення або зменшення ЛСВ, то слово отримує додаткові можливості. У значенні слова з'являються нові відтінки, що супроводжуються збільшенням потенційної поєднуваності слова, а тим самим і розширенням значення.

На думку Г. Пауля, семасіологічні дослідження, що прагнуть врахувати об'єктивні критерії в процесі вивчення розширення або звуження лексичного значення слова, повинні опиратися на ЛСВ [11: 132].

Як зауважує польська дослідниця Д. Бутглер, процес розширення (узагальнення) значення полягає в тому, що одна із сем, яка є складовою значення слова й обмежує сферу його реального вживання, "зношується", і в такий спосіб автоматично збільшується кількість елементів, що потенційно підходять для позначення певного поняття [10: 81].

Розширення значення не завжди пов'язане зі збільшенням їх кількості у

багатозначному слові, і навпаки, звуження значення не завжди пов'язане зі зменшенням кількості значень. Так, Л. А. Лисиченко зауважує, що в словах *держава*, *гроші* розширення значень відбувалося при збереженні моносемії [4: 36]. Слово *держава* в XIV–XVII ст. уживалося в значенні "велике земельне володіння", а тепер має значення "апарат державної влади в суспільстві", що являє ширше поняття. Слово *гріш* у XIV–XVII ст. було назвою конкретної грошової одиниці – металевої монети певної вартості, з часом воно розширило своє значення і стало називати (у формі множини) загальне поняття "металеві і паперові знаки, що є мірою вартості при купівлі і продажу" [4: 37].

Формування семної структури похідного значення здійснюється шляхом уведення диференційних сем, а родова сема – архісема – зберігається або модифікується (варіюється в межах однієї лексико-семантичної парадигми). Поглиблення змістового обсягу слів відбувається кількома способами.

1. Розширення значення можливе через узагальнення архісеми значення прототипу. Наприклад, у слові **ностальгія** (грец. *nostos* – повернення додому і *algos* – страждання, біль, мука) поряд зі значенням "болісна туга за батьківщиною" [7: 5: 447] з'являється ще одне – "узагалі сум, туга за минулим, тим, що не можна повернути" [9: 488]. Порівняння словникових дефініцій засвідчує, що архісема "туга за батьківщиною" в процесі семантичної неологізації переходить в узагальнення "туга, сум за чимось, що було миле", напр.: *ностальгія за Джонсоном* (Газета по-українськи, 14.08.2022), *ностальгія за радянським минулим* (Газета по-українськи, 13.09.2022), *ностальгія за колишніми романтичними пригодами* (Газета по-українськи, 04.07.2022), *ностальгія за молодими роками* (Газета по-українськи, 13.09.2022).

Спостерігаємо розширення номінативних ресурсів слова **хит** (англ.

hit – usnix). У "Сучасному словнику іншомовних слів" зафіксовано в множині **хити** "популярні естрадні пісні, шлягери, а також фільми, книжки, які мають великий успіх, окраса театрального, концертного сезонів" [9: 735], проте контексти вживання ілюструють розширення змістового обсягу цього англізму. Хітом називають все частіше "те, що користується попитом, є у фокусі уваги – найзапитаніше, найпопулярніше, те, що перебуває на найвищій точці вияву певного процесу, на вершині чогось": *хит продажів, хит сезону: Зазвичай купують телевізори – це хит продажів, бо на них найбільша знижка – до 40–50 %* (Газета по-українськи, 28.11.2020). **Хит цієї осені: яка спідниця має бути у гардеробі кожної модниці** (Газета по-українськи, 15.09.2022). Архісема 'популярний музичний твір' у процесі семантичних трансформацій переходить в узагальнене "будь-що популярне".

2. Розширення значення внаслідок узагальнення архісеми твірного лексико-семантичного варіанта й втрати диференційних сем. Наприклад, слова **спаринг** (англ. *sparring* від *spar* – змагання, тренування між боксерами) – у боксі – тренувальний бій; **спаринг-партнер** – "суперник у різних тренувальних змаганнях" [9: 638] поряд зі спортивним значенням формують неспеціалізоване значення "суперник": *Росія – це лише відстала мавпа, з якою ми зішлись в спарингу* (Газета по-українськи, 25.08.2022); *Безумовно, він [Юрій Бойко] був би легшим, зручнішим спаринг-партнером для Порошенка* (Високий замок, 19.12.2020). Відбувається узагальнення архісеми твірного лексико-семантичного варіанта 'суперник у двобої, змаганні, тренуванні' поряд із втратою диференційних сем, характерних для спеціалізованого спортивного значення цього слова, сем, що окреслюють тип, різновид такого змагання.

Слово **важковаговик** зафіксоване в "Словнику української мови" в 11 т. у

значенні "спортсмен важкої ваги" [7: 1: 279]. У "Великому тлумачному словнику сучасної української мови" за редакцією В. Т. Бусела відсутнє взагалі. Натомість нині як синонім функціонує словотвірний синонім **важковик**, що в додатковому томі СУМу зафіксовано з ремаркою розмовне "1. Тс. **ваговоз**. 2. *спорт*. Важкоатлет, який виступає у важкій ваговій категорії" [8: 100]. У мовній практиці активно відбувається оновлення, розширення змістового обсягу синонімічних номінацій – композита **важковаговик** і простого афіксального деривата **важковик**. Поява аналітичних номінацій на зразок *політичний важковаговик*, *церковний важковик*, *інтелектуальний важковаговик*, *європейський важковаговик*, *важковики президентської команди*, *важковик галузі*, *важковики промисловості*, *важковаговики індустрії* та юкстапозитів із прикладковим компонентом *країни-важковики*, *економісти-важковики*, *політики-важковики*, *хабарник-важковик* тощо засвідчує широкий спектр засвоєння цих номінацій в українській мові і значний обсяг залучених до цього процесу об'єктів: "особа – суспільство, громадськість", "колектив, фірма, холдинг – суспільство, громадськість", "держава – народ". Відбувається поглиблення, розширення змістового обсягу синонімічних номінацій, а саме: поява таких додаткових уточнювальних сем як:

1) досвідчений, відомий політик, авторитетний, висококваліфікований фахівець певної галузі: *В Україні несподівано з'явився новий політичний важковаговик – секретар РНБО Олексій Данілов* (www.radiosvoboda.org, 02.04.2021). *Новий політичний рік в Україні розпочався з гучних заяв політиків-важковаговиків* і їхнього активного піару (Високий замок, 28.01.2022). *Інституту суспільно-економічних досліджень (ІСЕД) тільки 2 роки, але він зумів акумулювати економістів-*

важковаговиків

(<https://www.prostir.ua>, 26.06.2017);

2) високопосадовці, особи з великими повноваженнями, потужними можливостями: *У Миколаєві хабарник-важковаговик відбувся копійчаним штрафом* (про екс-начальника податкової інспекції Жовтневого району В. Туріцу) (<https://www.obozrevatel.com>, 02.04.2018);

3) дуже заможні люди: *Поки в суботу ввечері легковіси світського життя милувалися показом Лілі Пустовіт, важковики дихали повітрям села Проців, що за Києвом* (Таблоїд, 19.05.2008);

4) визначальний; основні, засадничі суб'єкти, складники, представники певної спільноти, об'єднання, їхні провідники, напр.: *До того ж, у НАТО є країни-важковаговики, як-от США, Великобританія, Франція та явно проукраїнська Канада* (<https://vgholos.ua>, 27.11.2017). *Державна влада в стосунках з релігійними організаціями виходить із закону великих чисел і традиційно відчуває пієтет до церковних важковиків, які активно демонструють свої габарити* (йдеться про УПЦ МП і ПЦУ) (<https://risu.ua>, 13.10.2022). *Я думаю, що вже за декілька днів реалізується наш проект на найпотужніший у світі важковаговик Oshkosh для перевезення танків* (Газета по-українськи, 01.10.2022). *Інтелектуальний важковаговик із Кривого Рогу* (про часопис "Кур'єр Кривбасу") (Літакцент, 25.05.2012).

Осмисленню тенденцій розширення словотвірних синонімів **важковаговик** / **важковик** сприяють контексти, у яких реалізовано їхні нові парадигматичні відношення з іншими номінаціями, зокрема омонімічні: *І почало випускати підприємство касети і платівки таких андеграундних артистів, як рокери-важковики "Кому вниз", а також новоспечених зірок на зразок "ВВ"* (Українська правда, 18.05.2018); *Відкриватимуть її інді-виконавці зі*

столиці "Хмарно з проясненнями". За ними на сцену вийдуть **важковики** Auditoria, кияни FRANCO та англомовні виконавці *badpit* (<https://vn.20minut.ua>, 11.07.2019), де важковаговики – виконавці важкого металу, або геві-метал. Засвідчуємо також формування антонімічних пар: Чому проти **політичних важковаговиків партії** виставили на ринг "доходзя-легкоатлетів"? (Дзеркало тижня, 08.09.2012) або **легковіси – важковики світського життя** (Таблоїд, 19.05.2008). Слова "доходзяги-легкоатлети" й **легковіси** мають негативну оцінку конотацію, зневажливо-іронічні, що підкреслює і їхня форма, скалькована з російських зразків, зокрема розмовних, як *доходзяги*. **Легковіс** (з рос. *легковес* – легковаговик) не зафіксовано в нормативних словниках української мови. Натомість російський прикметник *легковесый* зафіксовано ще в "Словарі Російсько-українському" М. Уманця, А. Спілки 1893–1898 з українськими відповідниками **легкий, легковажний**. У "Російсько-українському словнику" за редакцією А. Кримського і С. Єфремова 1924–1933 російську сполуку **легковесый человек** уміщено з українськими еквівалентами **легкодум, гонивітер, жевжик** (<https://r2u.org.ua>). Незважаючи на скальковану форму, в українській мовній практиці лексему **легковіс** використовують для позначення різних матеріалів й інструментів: *шамот легковіс, динас легковіс* (теплоізоляційні матеріали), *компактний легковіс* (пилка), *легковіс* (вогнетривка цегла). Отже, сьогодні в словниках не зафіксовано нові значення й широкий спектр явищ, пов'язаних зі словами **важковик** і **важковаговик** у розширеному й метафоризованому значенні.

3. Розширення значення через збереження архісеми твірною лексико-семантичного варіанта й появу нових диференційних сем. У слові **номінація** (лат. *nomination* від *nomino* – називаю) "називання, найменування" [6: 470] з'являється значення "кожна позиція

під час присудження почесних звань, призів на фестивалях, конкурсах" [9: 487], напр: *оскарівська номінація*, "Золотий м'яч – 2022" – премії від видання *France Football* в різних **номінаціях** (Газета по-українськи, 23.07.2021). "Оскар" – щорічний приз із багатьма **номінаціями**. У процесі семантичного розвитку слова відбувається збереження архісеми 'називання' і виникають диференційні семи 'позиція', 'присудження з певними найменуваннями, назвами'. Крім того, це наслідок повторного прихованого запозичування вже не з латини, а з англійської мови, пор. *nomination* від *nominate* – призначати, виступати кандидатом, висуватися на якусь позицію, посаду, премію.

Про появу нових семантичних відтінків і нових значень сигналізує новий контекст уживання слів, їхні нові лексична й синтаксична сполучуваність. Для предметних імен – це насамперед їхні нові означення. Слово **формула** (лат. *formula* – образ, вид) зафіксоване як багатозначне: математичний, фізичний і хімічний термін, а також "точне загальне визначення якого-небудь правила, закону тощо; узагалі будь-яке визначення, виражене стисло" [9: 722]. Однак зібрані за матеріалами ЗМІ нові словосполучення ілюструють нове бачення цього слова в когнітивній і мовній свідомості українців. Пор.: *формула управління, формула закінчення війни, формула Перемоги, формула Штайнмаєра, формула успіху, формула людських взаємин* (приклади з "Газети по-українськи") та багато інших. Це вже не лише правила, а "механізм реалізації, послідовність дій, комплекс заходів для реалізації чогось".

Поглиблення позначуваного семантичного простору спостерігаємо й у слові **фестиваль** (франц. *festival* від лат. *festivus* – веселий) – "огляд найкращих досягнень мистецтва, наприклад, фестиваль кіномистецтва" [9: 708]. Його доводять зміни в спектрах сполучуваності лексеми: *У Китаї на Гелловін є традиція проводити фестиваль голодних*

духів, на якому заблудлим душам підносять різні подарунки й частування (Газета по-українськи, 31.10.2022). У Німеччині **Октоберфест – фестиваль пива**, а в Україні все більшої популярності набувають кулінарні фестивали: *фестиваль хліба, сала та ковбаси* (Газета по-українськи, 18.05.2018), *фестиваль козацької їжі, фестиваль вуличної їжі, фестиваль борщу, фестиваль-конкурс українського весілля*.

Тенденції розширення значень простежуємо часто в запозиченнях. Це відбувається переважно в процесі вербалізації об'єктів соціально-політичного життя й зумовлено деідеологізацією змістового обсягу, утратою ідеологічної семи, відтінку чужого й належністю до нового когнітивного простору. Наприклад, слово **гільдія** в СУМ має значення "1. У період раннього середньовіччя в Західній Європі – об'єднання купців і ремісників для захисту своїх інтересів або цехових привілеїв. 2. У дореволюційній Росії – один із розрядів, на які поділялося купецтво залежно від майнового стану" [7: 2: 70]. Проте в мовній практиці сьогодення вживається в значенні "об'єднання, спілка, створені представниками творчої інтелігенції, підприємцями за професійною ознакою" [9: 174]. За нашими матеріалами найбільше гільдій функціонує в кінемистецтві, напр.: *гільдія кіноакторів США або кіногільдія США, гільдія сценаристів, гільдія режисерів, гільдія костюмерів, гільдія за акторську майстерність*, але є й *гільдія письменників, гільдія журналістів* тощо.

У сучасному вживанні за рахунок синтаксичних зв'язків істотно розширив свою семантику іменник **маніпуляція**, що набув нового спеціального значення. Він походить від лат. *manipulus* – жменя, що від *manus* – рука і *pleo* – наповнюю, та має пряме значення "складна дія над чимось" і переносне "махінація" [3: 3: 383]. За "Словником іншомовних слів" за редакцією О. С. Мельничука це "1) рухи руки чи обох рук для

виконання певного завдання (напр., у роботі телеграфним ключем). 2) будь-яка складна дія. 3) переносно – шахрайська витівка" [6: 411]. Зі змінами його зафіксовано в пізнішому "Сучасному словнику іншомовних слів" О. І. Скопненка і Т. В. Цимбалюк: "1. Рух руки або рук, пов'язаний з виконанням певного завдання, напр. М. лікаря; 2) демонстрування фокусів, яке ґрунтується переважно на вправності рук, умінні відвернути увагу глядачів від того; що має бути від них приховане; 3) *перен.* Махінації, шахрайські витівки, напр. М. з цінними паперами" [9: 433].

Оскільки маніпуляція – це не фізичний вплив на людину, об'єктом його є психологічні структури, то й нове переносне значення – "програмування думок і прагнень мас, їхніх настроїв і навіть психічного стану для забезпечення такої поведінки, яка потрібна тим, хто володіє засобами маніпулювання. Це мистецтво керувати поведінкою людей за допомогою цілеспрямованого впливу на їхню свідомість та інстинкти" [5: 56]. Лексема *маніпуляція* розширює сфери використання за рахунок збільшення обсягу семантики, для якої характерний вищий ступінь узагальнення, напр.: *маніпуляції в темах, маніпуляції фактами, маніпуляції влади з виборами, тиск та маніпуляції, договори та маніпуляції* або *Кличко звинувачує Богдана в маніпуляціях* (Український тиждень, 09.09.2019).

Зміни в денотативному компоненті значення лексеми **маніпуляція** полягають у втраті кількох диференційних сем і появи сем 'суспільно-політичний', 'психологічний'. Загалом перенесення дії з фізичної сфери (дія руками) у сферу ментальну й психічну. Влучно результат розвитку нового значення цієї лексеми визначила О. Забужко: *Маніпулятор натискає на кнопки не сильних наших сторін, а слабких. Він користує з гріхів наших. Я ненавиджу людей, які використовують слабкості. Вони знають, що роблять. Але ті, що*

ведуться на маніпуляції, відмовляються від раціональності. Вони ведуться на дію підсвідомих імпульсів. Саме це називається кризою раціоналізму, яка існує в наш час (Газета по-українськи, 19.09.2019).

За СУМ-11 лексема **маніпулятор** "1. Людина, що робить різні маніпуляції (у 1 знач.); // Цирковий артист-фокусник, що вправно маніпулює різними предметам 2. Пристрій для передавання телеграфних сигналів. 3. *спец.* Прилад на пульті управління, у диспетчерській і т. ін. для регулювання складних виробничих процесів" [7: 4: 621]; у "Сучасному словнику іншомовних слів" зафіксовано таке значення "франц. *manipulateur, manipulus* – 1. Механізм, що під керуванням оператора виконує дії, аналогічні діям руки людини; 2) телеграфний ключ; 3) цирковий артист, ілюзіоніст" [9 : 433]. Отож спостерігаємо формування нового

значення лексеми **маніпулятор** "людина, здатна впливати на іншу, знає її слабкі місця, впливає на почуття й емоції".

Висновки й перспективи дослідження. Пізнавальна діяльність людини визначає різноманітні семантичні процеси в мові, реалізує внутрішній потенціал семантичної неологізації слів. Зміни значень лексем відбуваються залежно від концептуальної картини світу певної національної спільноти: поява нових секторів, поглиблення вже наявних потребує нових номінацій. Семантичні зміни в словах відображають значущість нових реалій для мовної свідомості носіїв, відображають їхнє поглиблене осмислення сучасної дійсності, нові погляди на звичні факти життя, ціннісні орієнтири й моделі поведінки, тому завжди актуальні для дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Булаховський Л. А. Нариси із загального мовознавства. Київ: Радянська школа, 1955, 248 с.
2. Вплив суспільних змін на розвиток української мови : монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.
3. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / Гол. ред. О. С. Мельничук. Київ: Наукова думка, 1989. Т. 3. 553 с.
4. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків, 1997. 114 с.
5. Руда О. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі : монографія. Київ: Інститут української мови НАН України, 2012. 232 с.
6. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ, 1977. 775 с.
7. Словник української мови: у 11 т. / гол. ред. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
8. Словник української мови в 11 т. Додатковий том: у 2-х кн. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2017.
9. Сучасний словник іншомовних слів / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.
10. Buttler D. Rozwój semantyczny wyrazów polskich. Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu warszawskiego, 1976. 136 s.
11. Paul H. Principien der Sprachgeschichte. Halle, 1937. 309 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bulakhovskyi, L. A. (1955). *Narysy iz zahalnoho movoznavstva* [Essays on general linguistics]. Kyiv: Radianska shkola. 248 p. [in Ukrainian].
2. *Vplyv suspilnykh zmin na rozvytok ukrainskoi movy* (2017). [The influence of social changes on the development of the Ukrainian language]: monograph / ed. by Ye. A. Karpilovska. Kyiv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho. 444 p. [in Ukrainian].

3. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy (1989). [Etymological dictionary of the Ukrainian language]: in 7 vol. / ed.by. O. S. Melnychuk. Kyiv: Naukova dumka. Vol. 3. 553 p. [in Ukrainian].
4. Lysychenko, L. A. (1997). Leksykolohiia suchasnoi ukrainskoi movy. Semantychna struktura slova [Lexicology of the modern Ukrainian language. The semantic structure of the word]. Kharkiv. 114 p. [in Ukrainian].
5. Ruda, O. (2012). Movne pytannia yak ob'iekt manipulyatyvnykh stratehii u suchsanomu ukrainskomu politychnomu dyskursi [Language issue as an object of manipulative strategies in modern Ukrainian political discourse]: monohraph. Kyiv: Instytut ukrainskoi movy NAN Ukrainy. 232 p. [in Ukrainian].
6. Slovnyk inshomovnykh sliv (1977). [Dictionary of foreign words] / ed. by. O. S. Melnychuk. Kyiv. 775 p. [in Ukrainian].
7. Slovnyk ukrainskoi movy (1970–1980). [Dictionary of the Ukrainian language]: in 11 vol. / ed. by. I. K. Bilodid. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].
8. Slovnyk ukrainskoi movy v 11 t. Dodatkovyi tom (2017). [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. Additional volume]: in 2 books. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho.
9. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv (2006). [Modern dictionary of foreign words] / arr. O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk. Kyiv: Dovira. 789 p. [in Ukrainian].
10. Buttler, D. (1976). Rozwój semantyczny wyrazów polskich [Semantic development of Polish words]. Warszawa: Wydawnictwa uniwersytetu warszawskiego. 136 p. [in Polish].
11. Paul, H. (1937). Principien der Sprachgeschichte [Principles of the history of language]. Halle, 309 p. [in German].

Стаття надійшла до редколегії: 20.09.2022

Схвалено до друку: 25.11.2022